

*Т. Ф. Сухоцкая,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў,
г. Мінск*

**ТРАДЫЦЫІ НАРОДНАГА ЛЕКАВАННЯ
Ў КРАЯЗНАЎЧА-ФАЛЬКЛОРНЫХ НАРЫСАХ
«ЛЮДЗІ І КВЕТКІ НА БЕРАГАХ НЁМАНА»
ЭЛІЗЫ АЖЭШКІ**

Фітатэрапія як адна з старажытных навук заснавана на гарманічным спалучэнні шматвяковага вопыту выкарыстання лекавых раслін у традыцыйнай і народнай медыцыне, якая ўяўляе сабой «...адметную светапоглядную сістэму, у якой здароўе чалавека і яго парушэнне (хвароба) упісаныя ў цэльную, міфалагічную ў сваёй аснове, карціну свету, дзе чалавек, соцыум і сусвет знітаваныя ў адно цэлае сотнямі гаспадарчых, сацыяльных, побытава-звычайных, часава-прасторавых і міфалагічна-сімвалічных повязей» [9, с. 5]. Лекавыя расліны трывала ўвайшлі ў сучасную медыцыну, дзе яны разглядаюцца як біягенетычны комплекс, які прымяняецца для лячэння і прафілактыкі розных захворванняў людзей, жывёл, або ўжываецца ў якасці сыравіны для вытворчасці лекавых, лячэбна-касметычных сродкаў, біялагічна актыўных дабавак (БАД), а таксама для паляпшэння асяроддзя пражывання. У сучасным грамадстве натуральнае паходжанне з'яўляецца найлепшай рэкламай для тавараў фармакалогіі.

Сапраўдны паварот у беларускай гуманітарыстыцы ў вывучэнні культуры народнага лекавання адбываецца ў канцы 1980-х – пачатку 1990-х гг. Сярод найбольш важных прац па гэтай праблематыцы варта адзначыць даследаванні фальклорна-этнаграфічнага зместу Г. Барташэвіч, Э. Ляўкова, Л. Дучыц, Э. Зайкоўскага, А. Ненадаўца, У. Лобач, Т. Валодзінай і інш., у якіх удалося раскрыць ролю замоў, чараўніцтва, знахарства, прыродных сакральных аб'ектаў (святых камянёў і крыніц), лекавых траў у сістэме народнай медыцыны. З пазіцыі культуралогіі народная медыцына беларусаў разглядаецца як форма нематэрыяльнай культурнай спадчыны і навуковае вывучэнне яе культурных сэнсаў скіравана на захаванне нацыянальнай ідэнтычнасці і культурнай памяці народа.

Народная медицина заўсёды была трывала звязана з гісторыяй і духоўнымі традыцыямі народа. На Русі травалечэнне шырока практыкавалася яшчэ да прыняцця хрысціянства. Да нашых дзён дайшло шмат даўніх траўнікаў з указаннем шэрагу лекавых раслін і спосабаў іх прымянення. Пры перадачы з рук у рукі яны дапаўняліся вопытам новых пакаленняў народных лекараў. Так, ужо ў «Ізборніку вялікага князя Святаслава Яраславіча» (1076) ёсць апісанні многіх лекавых раслін. Захаваўся экзэмпляр рускага траўніка «Мазі». Яго склала ўнучка Уладзіміра Манамаха Еўпраксія (30-я гг. XII ст.). Здольныя лекары карысталіся не толькі мясцовымі раслінамі, шмат траў прывозілі з Александрыі, Багдада, Венецыі, Генуі, па Вялікаму шаўковаму шляху.

У XII–XIII стст. на мусульманскім Усходзе былі напісаны першыя медыцынскія трактаты. Асаблівай вядомасцю карысталася праца «Конан медычнай навукі» вялікага вучонага і лекара Ібн Сіны (Авіцэны). У еўрапейскіх медыкаў з’яўляюцца «Салернскі кодэкс здароўя», медыка-фармакалагічны трактат «Пра сілы траў» Одо з Мёна на Луары, напісаны вершамі на лацінскай мове. Асновай дадзеных выданняў была народная як скарбніца мудрасці і тысячагадовых назіранняў многіх пакаленняў.

У Кіеўскай Русі з развіццём гандлю і рамёстваў з’явілася новая прафесія – «лечцы». У XVI–XVII стст. у Расіі з’яўляюцца разнастайныя «лячэбнікі», дзе прыводзяцца звесткі пра дзікія лекавыя расліны («Зельнік», «Кветнік», «Жыццённік» і інш.). Часта іх складвалі і святары. Пры Іаане IV была адкрыта першая аптэка, а на кірмашах буйных гарадоў квітнелі «зялёныя крамы», у якіх гандлявалі лекавымі травамі. Пры Пятры I сталі разводзіць аптэкарскія агароды, на якіх вырошчвалі «зеліныя травы», мясцовыя і заморскія. Ствараюць «кухні», дзе працуюць «алхімікі» (фармацэўты) і «спіртавыя перакупшчыкі» (дыстыляттары), якія перапрацоўвалі не толькі культываваныя, але і дзікія расліны [8, с. 67].

У вёсках ва ўсе часы рэальную дапамогу і добрую параду людзі маглі атрымаць ад лекараў-ведуноў і бабак-знахарак, якія беражліва захоўвалі накопленыя пакаленнямі народных мудрацоў веды і вопыт. З’ява знахарства вядома з часоў старажытнасці ва ўсіх народаў і першапачаткова не аддзялялася ад

народнай медыцыны. Знахар атаясамліваўся з чалавекам, які ведае хваробы. У народных паданнях, былінах, казках, легендах апавядаецца пра зельнікаў або траўнікаў, варажэй, ведуню, чарадзеяў, шаптух, што сведчыць пра функцыянальную дыферэнцыраванасць традыцыйнага лекавання.

З пазіцыі міфалагічнага светаўспрымання «хвароба ... выступае як канцэпт культуры, як прынятае ў дадзеным соцыуме ўяўленне пра адхіленне ад нармальнага стану» [4, с. 530], збой, парушэнне гармоніі, уварванне, так бы мовіць, хаосу – у космас, беспарадку – у парадак. Таму ў традыцыйным разуменні нашых продкаў неабходна было лячыць усяго чалавека. Асноўная мэта лячэння заключалася ў выгнанні хваробы з арганізма чалавека з дапамогай разнастайных метадаў і прыёмаў. Акрамя лекавых раслін народныя лекары выкарыстоўвалі ўсё, што акружае нас у паўсядзённым жыцці і можа стаць крыніцай лекавых сіл: прадукты харчавання, мёд, воск, муміё, шкуры жывёл, тканіны, ваду. Зямлю, металы, камні, колеры і пахі. Як адзначае беларускі фалькларыст Т. Валодзіна, у «...традыцыйным вясковым лекаванні задзейнічана ўсё хатняе начынне: патэльні, лыжкі, свечкі, вугалькі...» [2].

Народныя метады лячэння нярэдка спалучаліся з рознымі культавымі абрадамі, замовамі, магіяй, шаманствам. Уплыў гэтых фактараў не менш істотны, чым дзеянне лекавых сродкаў. Распаўсюджаным спосабам лячэння былі малітвы. Нярэдка вербальная формула выкарыстоўвалася самастойна, як слоўны эквівалент лячэбнага дзеяння. Лекары застрашвалі хваробу пагрозамі, якія змяшчалі матывы перасеку, рэзання, біцця, спальвання, прапанову заключыць «пагадненне аб ненападзе» або ўступіць у адносіны абмену з духам хваробы. Вербальныя метады лячэння ў народнай медыцыне адлюстроўваюць веру ў сілу слова і здольнасць чалавека ўплываць на ход хваробы з дапамогай магічных формул і рытуалаў.

Адным са сродкаў збавення ад хвароб усходнія славяне лічылі лазню (лазня – другая маці наша, пар костак не ломіць). Як адзначае Т. Валодзіна, «у аснове медыцынскіх рытуалаў, якія адбываліся ў лазні, ляжыць ... ініцыяльны матыў “смерці-ўваскрэсення”» [3, с. 278]. Дадзеная традыцыя аздараўлення арганізма не страціла папулярнасці і сярод сучасных беларусаў.

У кантэксце заяўленай тэмы нельга абмінуць навуковае вывучэнне флоры беларускіх зямель знакамітым французам Жанам Эмануэлем Жыліберам (21 чэрвеня 1741 – 2 верасня 1814), які жыў у Гародні напрыканцы XVIII ст., дзе стварыў і кіраваў Гродзенскай медыцынскай акадэміяй (1775–1781), заснаваў акушэрскую і ветэрынарную школы, клінічны шпіталь, батанічны сад. Ужо ў 1778 г. у ім расло 1500 відаў экзатычных раслін (бразільская сасна, воцатавае дрэва, маньчжурскі арэх і інш.). За шматлікія прагрэсіўныя падыходы Жылібера абвінавачвалі ў падрыве маральнасці (напрыклад, ён вызначаў палавую прыналежнасць кветак). У 1773 г. на Гародніцы даследчыкам быў заснаваны кабінет натуральнай гісторыі, у бібліятэцы якога знаходзілася каля 300 кніг, захоўвалася прыблізна 300 медзярытаў раслін, якія потым трапілі ў зборы Галоўнай школы ў Вільні. Пры акадэміі працавала аптэка (цяпер Гродзенская аптэка-музей), побач з якой знаходзіўся аптэкарскі агарод і апрацоўваліся лекавыя і рэзка-араматычныя расліны. Пазней быў закладзены і батанічны сад у Вільні. Вынікам плённай дзейнасці Ж. Жылібера стала праца «*Flora lithaunica inchoata*», у адным з раздзелаў якой даецца апісанне 95 відаў лекавых раслін, прыводзяцца звесткі пра час іх цвіцення, абмяркоўваюцца іх уласцівасці і ўжыванне ў побыце [7].

Грамадскі і навуковы інтарэс да вывучэння народнай беларускай культуры абуджаецца з канца XVIII – пачатку XIX стст. пад уздзеяннем ідэй рамантызму. Аднак у параўнанні з іншымі галінамі народных ведаў і з’явамі штодзённага жыцця беларусаў, народныя медыцынскія веды і ўяўленні, а таксама лекавальныя практыкі аказаліся прадстаўленыя ў фальклорна-этнаграфічных матэрыялах XIX – пачатку XX стст. нашмат больш сціпла. Заслужаную ўвагу даследчыкаў народнай медыцыны прыцягвае праца Яўстафія Тышкевіча «Апісанне Барысаўскага павета». У раздзеле «Пра хваробы эпідэмічныя, эндэмічныя і заразныя» аўтар дае агульную характарыстыку санітарна-гігіенічным і санітарна-эпідэміялагічным умовам у павеце, прыводзіць некаторыя звесткі пра найбольш звыклія мясцовому насельніцтву хваробы. Гэтая інфармацыя аднак мае збольшага не этнаграфічны, а медыцынскі характар. Зацікаўленасць у нас выклікае раздзел «Расліны пераважна з медыцынскага пункту гледжання», дзе прадстаўлены багацейшы спіс траў

з указаннем іх лекавага прызначэння і ступені выкарыстання. Сабраная ў зборніку Я. Тышкевіча інфармацыя пра лекавыя расліны доўгі час заставалася найбольш грунтоўнай. Адзін з апошніх раздзелаў «Апісання Барысаўскага павета» прысвечаны галоўным чынам чараўніцтву, знахарству, прыметам і павер'ям адносна здароўя і хвароб. Важна асобна адзначыць скрупулёзнасць і эрудыцыю Я. Тышкевіча, які забяспечыў тэкст грунтоўным навуковым апаратам, – назвы хвароб і раслін абавязкова пазначаны па-лацінску і па меры магчымасці або неабходнасці народнымі (беларускімі) адпаведнікамі.

Буйнейшымі прадстаўнікамі беларускай дарэвалюцыйнай этнаграфіі акрамя Я. Тышкевіча з'яўляюцца Е. Раманаў, П. Шэйн, А. Багдановіч, А. Лісоўскі, М. Нікіфароўскі, у працах якіх важнае месца належыць і народнай медыцыне: прыводзяцца звесткі пра санітарна-гігіенічныя ўмовы жыцця насельніцтва, народныя ўяўленні пра здароўе, хваробы і смерць, метады і сродкі лекавання. Каштоўнасць такіх паведамленняў узрастае з той прычыны, што ў іх не толькі фіксуюцца этнаграфічныя рэаліі, а часам робяцца спробы аналізу і абагульненняў пададзенага матэрыялу.

Вялікай і грунтоўнай працай пра традыцыйную культуру лекавання беларусаў з'яўляецца праца «Да пытання пра народную медыцыну» ўраджэнца Ушаччыны Ф. Вярэнькі, у якой прыводзіцца каля 1000 апісанняў прыёмаў лекавання, замоў, прымет, забабонаў і сродкаў народнай медыцыны. Даследчык здолеў дастаткова падрабязна і раўнамерна разгледзець комплекс народных медыцынскіх уяўленняў і практык, адлюстравіў не толькі лекавыя «прымхі і забабоны», чаму аддавалі прыярытэт тагачасныя этнографы, але і рацыянальныя прыёмы і сродкі [12].

Шануючы духоўны вопыт папярэднікаў у галіне даследавання народнага лекавання, актыўна займалася фальклорна-краязнаўчай працай польская пісьменніца Эліза Ажэшка. Вынікам яе намаганняў сталі нарысы «Людзі і кветкі на берагах Нёмана», апублікаваныя ў географ-этнаграфічным часопісе «Вісла» ў 1888–1891 гг. Даследаванне складалася з чатырох частак, якія з'яўляліся па чарзе ў 2, 4 і 5 тамах дадзенага часопіса. Гэты наватарскі твор узнік на сумежжы літаратуры і мовазнаўства, этналогіі, фалькларыстыкі, народнай медыцыны

і батанікі. Назва нарысаў трапна ўказвае на глыбокую заміланасць польскай пісьменніцы да простых людзей, якіх яна параўноўвала з кветкамі, разгледзела ў іх высакордныя рысы характару, годнасць, жыццёвую мудрасць. Як адзначае прафесар культуралогіі А. Пяткевіч, «Эстэтычны мантаж “людзі і кветкі”, які лучыць у адзінае цэлае гэтыя дзве разнародныя з’явы, стварае вобраз высокага паэтычнага ўзроўню» [10, с. 148].

Духоўным арыенцірам для пісьменніцы, які дапамагаў шукаць ісціну быцця, з’яўлялася традыцыйная культура прыёманскіх вёсак, якую Э. Ажэшка называла «народнай кнігай ведаў і веры» [1, с. 457]. Правёўшы жыццё на Гродзеншчыне, яна здолела глыбока ўсвядоміць, што беларусы вышэй за ўсё цэняць чалавечую годнасць, імкнуцца да гарманізацыі з прыродным і сацыяльным асяроддзем на аснове высокіх законаў чалавечнасці.

У цыкле нарысаў «Людзі і кветкі на берагах Нёмана» выкарыстана аўтарская картатэка з 228 адзінак лекавых раслін. Класіфікуючы расліны, Э. Ажэшка тлумачыць характарыстыкі раслін, колер, форму, памер, гаворыць пра месцы распаўсюджвання, і г. д. Лекавыя вартасці гэтых разнастайных траў ведалі і выкарыстоўвалі шмат гадоў траўнікі, але адна і тая ж расліна ў іх называлася па-рознаму ў залежнасці ад рэгіёна, і, наадварот, адно імя маглі насіць да дзясятка траў. Улічваючы гэтыя хібы, Э. Ажэшка задумала стварыць «навуковы» гербарый. Кожная расліна ў ім мела тры назвы: народную, г. зн. на «простай» (падае розныя назвы ў розных рэгіёнах) мове, лацінскую і польскую. У нарысах пісьменніца таксама ўказвае на адрозненні назваў лекавых раслін, атрыманых ад жыхароў нёманскіх вёсак, ад тых, якія яна запісвала ў вёсках і маёнтках ад шляхты, а таксама з афіцыйнай польскай батанічнай наменклатуры [11, с. 136]. Неабходна адзначыць і імкненне раскрыць семантычны аспект народнай назвы раслін, паказаць яе дакладнасць, адпаведнасць таму, што ўяўляе сабой тая ці іншая кветка.

Зоська Верас у прадмове да «Батанічнага слоўніка» адзначала: «Чалавеку цікаваму, знаёмаму з назовамі раслін у яго роднай мове і то з назовамі не штучнымі, выдуманымі, а чыста-народнымі, кожная раслінка, кожная зелянка раскажа не

толькі дэталі свайго ўласнага жыцця, гісторыю свайго роду, але ж таксама напамніць аб той ролі, якую іграе ў жыцці нашых сялян, у іх мэдыцыне, чарах і варожбах. Часта адно характэрнае названьне раскрые перад нашымі вачыма ўсю паэтычнасць і багатую фантазію нашага народу...» [5, с. 3].

Адметнасць працы Э. Ажэшкі ў тым, што яна апісвае не толькі функцыянальныя асаблівасці разнастайных зеляў, траў, кветак, а і генезіс назваў, іх адметную народна-паэтычную прыроду. Усе гэтыя назвы – «калюшкі», «лугавая медніца», «заечае вушка», «рабінец», «ключыкі», «жыціца», «расходнік балотны», «грабелькі», «сухавейка», «воўчае лыка» і іншыя – прадукт творчасці беларускага народа, што раскрывае яго душу.

Падчас збірання раслін Э. Ажэшка карысталася дапамогай вясковых траўніц Ганулькі Высоцкай і Люці. Скрупулёзна падае даволі шырокую інфармацыю, каб навучыць адрозніваць ведзьму і лекарку, што ў вясковых людзей дакладна размяжоўваецца. Адзначае, што да першай адносяцца са страхам, пагардай, часам нянавісцю, то да другой – з павагай, зычлівасцю, удзячнасцю. Пры апрацоўцы гербарыя перапісвалася, шукаючы адказы на пытанні, з навуковымі кансультантамі Янам Карловічам, Эдмундам Янкоўскім, Ежам Александровічам. Пісьменніца не ведала латыні, але імкнулася апрацаваць багаты гербарый наднёманскай флоры на навуковай аснове. У першым артыкуле нарысаў «Людзі і кветкі на берагах Нёмана» Э. Ажэшка прадставіла адносіны сялян да навакольнай прыроды, апісала травы, якія прымяняюцца імі, з увагаю да традыцыйных назваў. У другім артыкуле і наступных, дзякуючы дапамозе Антонія Слюсарскага, дапоўніла назвы траў навуковымі тэрмінамі.

Пра асветніцкую скіраванасць дзейнасці пісьменніцы гаворыць яе жаданне не толькі пазнаць расліннасць роднага краю, але і распаўсюдзіць яе, захаваць. З гэтай нагоды яна стварае ў Гародні ўзорны сад, пра што мы даведваемся з ліста да Зыгмунта Фартуната Мілкоўскага: «...Думала заняцца садаводствам і маючы кнігарню ў Вільні, у Гродне стварыць узорны сад; трохі пра гэта ведаю, бо калісьці ў сябе на вёсцы мела прыгожыя сады і вельмі імі апекавалася...» (1879) [6]. Э. Ажэшка добра разумела значнасць сваёй працы для грамад-

ства. Яна хацела зацікавіць і заахваціць вясковых жанчын-паненак са свайго асяроддзя да пошуку інфармацыі пра батаніку і народную медыцыну краю. Э. Ажэшка распрацавала методыку працы з беларускімі сялянамі, асновай якой найперш ёсць павага, тактоўнасць, шчырасць.

Для знахараў і лекараў збор раслін заўсёды лічыўся свяшчэнным дзействам, бо кожная траўка мела не толькі пэўны час збору, калі яе лекавая сіла дасягае найбольшай велічыні, але настроена на Сусвет, залежыць ад размяшчэння планет. Абавязковай умовай збору былі беражлівыя адносіны да прыроды, захаванне разнастайнасці флоры. У адборы раслін Э. Ажэшка праяўляла вялікі спрыт і ўменне, ведала як засушваць травы ў залежнасці ад фазы вегетацыі (цвіценне ці плоданашэнне). Сучаснікі высока цанілі і добра ведалі пра захапленне пісьменніцы флорай краю, таму папрасілі яе дапамагчы выбраць расліны з літоўскай зямлі для ўпрыгожвання пахавальнага вянка Адама Міцкевіча.

Неад'емнай часткай нарысаў «Людзі і кветкі на берагах Нёмана» з'яўляецца вусна-паэтычная творчасць жыхароў Гродзеншчыны, якую запісвала пісьменніца, каб пазнаць народны дух простага люду. Змешчаныя беларускія песні, загадкі, прыказкі падаюцца з уласнымі каментарыямі Э. Ажэшкі. Робіцца спроба параўнальнага аналізу ўжывання прыказак у беларускай і польскай мове: 41 прыказка з 161 запісанай ёю ўжываецца і ў польскай мове.

Свой гербарый Э. Ажэшка ахвяравала Познаньскаму Таварыству сяброў навук. Доўгі час ён лічыўся страчаным у гады Другой сусветнай вайны, але знайшоўся ў 1966 г. і вернуты ў познаньскія калекцыі. Апрацавала гербарый Э. Ажэшкі Ганна Марыя Келяк, адукаваны батанік і фармацэўт [6]. Паказала яна на пэўных прыкладах, што даўняе народнае травалячэнне знаходзіць сваё прымяненне ў сучаснай фармакалогіі, якая ўсё больш цэніць лекавыя травы. За працу пра гербарый наднёманскіх раслін Э. Ажэшкі Ганна М. Келяк атрымала навуковую ступень магістра фармакалогіі ў Медычнай акадэміі ў Познані і працавала ў Старым горадзе ў адной з найстарэйшых аптэк «Пад Залатым Львом» (упамінаецца з 1564 г.).

Захопленая прыгажосцю наднёманскіх кветак і траў, Э. Ажэшка пачала ствараць модныя ў яе часы гербарыі ў вы-

глядзе дэкаратыўных альбомаў з засушанымі кветкамі, якія адпраўляла як падарункі сябрам. Іх можна назваць мастацкімі батанічнымі альбомамі, кампазіцыямі, калажамі, якія выкарыстоўваюць раслінную сыравіну. Падобныя два тамы траўных кампазіцый знаходзяцца ў Музеі літаратуры імя А. Міцкевіча ў Варшаве. Засушаныя ёю кветкі і астатнія часткі раслін мастацка ўкладзеныя ў форме карцін.

Такім чынам, нарысы «Людзі і кветкі на берагах Нёмана» Э. Ажэшкі з'яўляюцца літаратурным і этнаграфічным здабыткам пісьменніцы і ўключаны ў кантэкст нацыянальнай культуры. Неабходна аддаць належнае іх духоўнасці, мастацкаму густу і нацыянальна арыентаванай грамадзянскай пазіцыі. Нягледзячы на пэўныя недахопы ў прафесіянальных назвах, гербарый пісьменніцы, сабраны на беларускіх землях, з'яўляецца цікавым этнаграфічным, этнафармацэўтычным і фларыстычным дакументам, які інфармуе нас пра багацце наднёманскай флоры, часта ўнікальнай, таму павінен быць уведзены ў навуковы ўжытак.

1. *Ажэшка, Э.* Аповесці, апавяданні, нарысы / Э. Ажэшка. – Мінск : Бел. кнігазбор, 2000. – 512 с.

2. *Валодзіна, Т.* Асноўнае правіла народнай медыцыны – лячыць усяго чалавека [Электронны рэсурс] / Т. Валодзіна. – Рэжым доступу: <https://slushna.by/taccyana-valodzina-asnounae-pravila-narodnaj-medycyny-lyachyc-usyago-chalaveka>. – Дата доступу: 29.06.2024.

3. *Валодзіна, Т.* Лазня / Т. Валодзіна // Беларуская міфалогія : энцыкл. слоўн. / С. Санько [і інш.]. – Мінск, 2004. – С. 278–279.

4. *Валодзіна, Т.* Хвароба / Т. Валодзіна // Беларуская міфалогія : энцыкл. слоўн. / С. Санько [і інш.]. – Мінск, 2004. – С. 530–531.

5. *Верас, З.* Беларуска-польска-расейска-лацінскі батанічны слоўнік / Зоська Верас. – Вільня : выданне газеты «Голас беларуса», 1924. – 75 с.

6. *Келяк, Г. М.* Пра крэсавы гербарый Элізы Ажэшкі [Электронны рэсурс] / Г. М. Келяк. – Рэжым доступу: https://pawet.net/library/history/city_district/data_people. – Дата доступу: 29.06.2024.

7. Лекарственные растения и их применение / науч. ред., засл. деят. науки БССР, акад. И. Д. Юркевич, засл. деят. науки БССР, акад. И. Д. Мишенин ; АН БССР, Ин-т эксперим. ботаники им. В. Ф. Купревича. – 5-е изд., перераб. и доп. – Минск : Наука и техника, 1974. – 591 с.

8. *Петрушкина, Н. П.* Краткий очерк истории фитотерапии / Н. П. Петрушкина, Е. В. Жуковская // Педиатрический вестник Южного Урала. – 2018. – № 1. – С. 64–70.

9. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 1 : Народная медыцына беларусаў Падзвіння : у 2 ч. Ч. 1 / склад. А. У. Лобач, У. С. Філіпенка. – Наваполацк : ПДУ, 2006. – 148 с.

10. *Пяткевіч, А.* Эліза Ажэшка і беларуская культура XIX – пачатку XX стагоддзя / А. Пяткевіч // Творчасць Элізы Ажэшкі і беларуская культура : зб. навук. прац / пад рэд. С. П. Мусіенкі. – Гродна, 2002. – С. 147–151.

11. *Szcześniak, K.* Zielnik nadniemeński – lekarowanie i wiedźmarowanie / K. Szcześniak // Творчасць Элізы Ажэшкі і беларуская культура : зб. навук. прац / пад рэд. С. П. Мусіенкі. – Гродна, 2002. – С. 136–146.

12. *Wereńko, F.* Przyczynek do lecznictwa ludowego / F. Wereńko // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Kraków : Wyd-wo Komisji Antropolog. Akad. Umiejętności, 1896. – Т. 1. – S. 99–228.

А. А. Трусаў,

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў,
г. Мінск*

РАСЛІННЫ АРНАМЕНТ НА БЕЛАРУСКАЙ КАФЛІ

Вытворчасць і ўжыванне кафлі шырока распаўсюджаны на тэрыторыі Беларусі. Дастаткова сказаць, што ні адзін будынак, замак, палац, сядзіба заможнага ўладара або ратуша, карчма ці сялянская хата ў XIX – пачатку XX ст. не абыходзіліся без печаў, аздобленых кафляй розных памераў, тыпаў, колераў, упрыгожаных выяўленчымі матывамі, сюжэтамі, падпарадкаванымі грамадскім уяўленням часу, стылёвым асаблівасцям, густам насельніцтва і ўкладу яго жыцця. Бясспрэчна, што такое месца кафля заняла дзякуючы не толькі гаспадарчай ролі печы ў жыцці чалавека (захаванне агню, прыгатаванне ежы і ацяпленне памяшкання). Пабудова печы, як сведчаць старажытныя паданні і абрады, звязана з унутраным светапоглядам чалавека, з яго верай у светлыя і цёмныя сілы. Відавочна і тое, што печ, яе мастацкае ўвасабленне цесна спалучаліся з жылым асяроддзем: архітэктурай, дэкаратыўна-прыкладным мастацтвам, вопраткай.

Першыя вядомыя кафлі на тэрыторыі Беларусі адносяцца да пачатку XIV ст. Яны знойдзены ў час археалагічных раскопак у Полацку, Лідзе, Навагрудку і маюць баначна-цыліндрычнае